

Kurutz Máton

TÖRTÉNETEK A HANGOSFILMRŐL I.

KOVÁCS GUSZTÁV, A SZOMORÚ SORSÚ ÁLMODOZÓ

„Vorspann”

Ezt a kifejezést már alig ismeri valaki. Pedig amikor a magyar filmgyártás anyanyelve még a német volt, így nevezték a filmelőzeteseket. Ezek elkészítse a filmlaboratóriumok feladata volt, bőven a filmek premierje előtt. A kifejezés eredetileg így hangzott: „előzetes jelentés”, és a filmek túlforgatott snittjeinek összeállításával készítették ügyes kezek a laboratóriumokban, ahol a képen folyamatosan felvillanó feliratok és reklámszövegek komoly trükkmunkáját is elvégezték. Laborok nélkül elképzelhetetlen a filmművészet. Talán elmondható, hogy az összes művészetek közül a legtöbb újító elmét, a legtöbb technikai fejlesztést és szabadalmat ez a szakma adta a világnak. A filmtörténet írásakor hajlamosak vagyunk erről megfeledkezni, és automatikusan le is választjuk a filmművészettől ezt az iparágat. Rosszul tesszük.

A filmipar már bőven nagykorúságát élte, amikor az első megemlékezések születtek a szakma múltjáról. A magyar filmtörténet koronatanúja, Lajta Andor volt az első, aki 1961-ben papírra vetette ez irányú visszaemlékezését,¹ amely sokáig kiadatlanul hevert a Filmarchívum könyvtárában, várva a feltámadást. A hasznos dolgozat 2000-ben végre nyomtatásban is megjelent a Filmspirál 24. (2000/3.) számában, ma pedig már online is tanulmányozható a lexikonszerűen szerkesztett szöveg. Lajta, a rá jellemző alapos-sággal, kéziratába becsatolta azt a néhány fényképet is, amely valahogyan fennmaradt a századelőről. Ezen a pár képen padlásteretek és pincehelyiségek fényzilipelt ablakai mögött dolgozó férfiakat láthatunk hatalmas, fából készült szárítórámák, vegyszeres kádak és szekrény nagyságú hívógépek mellett, vagy fehér köpenyes, cügos cipős kisasszonyokat, akik vörösfényű lámpák alatt emberméretű kopírgépeken másolják a tekercseket. Megható felvételek ezek, amelyek jól tükrözik a rajtuk szereplő laboránsok elhivatottságát. Külön világ ez, amelyből nemigen volt átjárás a filmszakma más területeire, mivel a jó laboránst minden korban megbecsülték a filmlaboratóriumok. Legalábbis erről tanúskodnak a memoárban felidézett történetek, események.

„Az alig 250 könyvből álló magyar filmszakirodalomban még senki sem foglalkozott eddig a magyar filmlaboratóriumok történetével” – kezdi visszaemlékezését Lajta, aki rádöbbent arra: milyen kár, hogy a filmlaboratórium voltaképpen mindig is mostohán kezelt területe volt a filmtörténetírásnak. Sajnos azonban már ő is túl későn eszmélt rá erre, hiszen 1961-ben fél évszázadnál is messzebbre kellett tekintenie, ha össze akarta

¹ LAJTA Andor: *A magyar filmlaboratóriumok története 1901–1961*, kézirat.

gyűjtenie emlékeit. Ebben a munkában többnyire csak a sajátmagára hagyatkozhatott, hiszen a koronatanúk többsége akkorra már elsodródott a pályáról vagy az országból, illetve nem is élt. Jelen rövid tanulmánynak nem célja feldolgozni vagy összegezni a Lajta által rögzített adatokat, nem is lenne rá mód egyéb forrás és dokumentum hiányában. Csupán kiegészíteni kívánja azt olyan adatokkal és dokumentumokkal, amelyek a közel-múltban kerültek elő a semmiből, a kíváncsi utókor nagy szerencséjére.

Gazdag hagyatéka a semmiből

A következő szívszorító történetet a Hangosfilm.hu szerkesztése közben bomlott ki. Az önszerveződő filmtörténeti adatbázist az érdeklődés és megszállottság hívta életre két évvel ezelőtt, és olyan önkéntes kutatók munkáját olvasztja egybe, akik a magyar filmtörténet valamely szegmenséhez mindenkinél jobban értenek. A teljesen bizonyára soha le nem záruló kutatómunka meghatározott célja a hazai filmtörténet teljeskörű feltárása és közzététele, a tartalmi-esztétikai szegmenseken túl a gyártástörténet és a hozzá kapcsolódó művészeti és szakiparágak fennmaradt dokumentumainak megismertetésével együtt. Ez utóbbiak egyike a magyar filmlaboratóriumok története, amelyek emlékéül sikerült adatlap-szinten rögzíteni azt a néhányat, amelyről fellelhető volt alapinformáció. Az első és legfontosabb ilyen műhelyről, a zuglói székhelyű *Kovács és Faludi filmlaboratórium*ról készült az első ilyen adatlap, amelyet publikálása után néhány hónappal Ausztráliában is elolvasott valaki, akinek kötődése egészen szoros volt ehhez az intézményhez. Az alapító Kovács Gusztáv legidősebb lánya, Ágnes volt az, és kérésünkre őszinte örömmel megosztotta a Hangosfilmen keresztül az egész világgal édesapja küzdelmes és megrázó élettörténetét.

A családi archívumból előkerült fényképek és dokumentumok alapján viszonylag jól rekonstruálható volt az életút, amely az ambiciózus erdélyi Krupka családból indult a 20. század tízes éveiben. Így hívták ugyanis eredetileg a város köztisztviselőben álló gyógykovácsának három jóképű fiát, András, Józsefet és Gusztávot, akik Nagyváradról indulva próbáltak szerencsét a magyar fővárosban. András 17 évvel volt idősebb Gusztávnál, így ő volt az első, aki búcsút intett a szülői háznak. A színiakadémia elvégzése után a Bonbonnière kabaréhoz szerződött, ahol nevét megváltoztatva felvette a K. Kovács Andor nevet. 1911-ben a Király Színház és a Magyar Színház tagja lett, majd amikor megvált a Király Színháztól, sorsa az akkor megszülető magyar filmgyártás felé sodorta. Több filmszkeccsben² szerepelt, ami ilyen formán nem csupán színházi teljesítményt követelt meg tőle. Figyelmét és fantáziáját annyira lekötötte az új, vidéken is népszerű művészet, hogy filmszínészi karrierjével egy időben a filmrendezéssel is megpróbálkozott. Egyik első ilyen jellegű próbálkozásáról, amely *A gazdag ember kabátja* címet viselte, töredékes formában filmfelvétel is fennmaradt. Az 1912 márciusában bemutatott *Buda-*

² A szkeccs a némafilm idején alapvetően színpadi műfaj volt, amit hosszabb, filmről vetített jelenetek szakítottak felbe. A kétféle műfaj mégis szerves egységet alkotott, amit a filmen és a színpadon játszó színészek és jelmezeik azonossága kovácsolt össze egységes és sajátos műfajjá.

*pesti bohóság*³ történetét Molnár Ferenc írta, és szereplői között ott találjuk Fedák Sárít és Újházy Edét is. A címszerepet maga a rendező alakította, aki a forgatás közben az akkor nagyon hangsúlyos filmtechnikai tudnivalókat is elsajátította, így hamar megérlelődött benne a gondolatot, hogy önálló filmgyárat alapít. Két fivérével, Józseffel és az akkor húszéves Gusztávval 1915. február 15-én el is indította Krupka Filmgyár és Filmlaboratórium néven első vállalkozását. Az első időkben főleg szatirikus jellegű trükkfilmekkel tűntek fel, majd egy évvel később – nem tudni, milyen okból – útjaik különváltak. Attól kezdve 1949. július 14-ig, az államosításig feleségével együtt vezette a vállalatot, amelyet nem egészen egy évvel élt csak túl.

Gusztáv egy budapesti ipari technikum elvégzését követően került bátyja vállalkozásához. Akkor már túl volt egy pár hónapos olaszországi tanulmányúton is, aminek során 1912-ben betekintést nyert a torinói filmlaboratórium mindennapjaiba. A szakmai gyakorlat azonban nem volt hosszú. Mielőtt mélyebben elmerülhetett volna a filmkidolgozás és laborotechnika világába, sürgősen haza kellett térnie, mert súlyosan megbetegedett. Elszakadni azonban már nem tudott többé a film varázsos világától. Felgyógyulását követően a budapesti Thália filmgyár laboratóriumába került, ahol további szakmai gyakorlatra tett szert. Két évvel később került csak bátyja laboratóriumába, ahonnan az 1916-os szakítást követően figyelme más irányba terelődött. Jól ismerve a filmipar és filmtechnika számos területét, az akkor már egyre erősödő magyar mozigyártás kreatív részében próbált meg elhelyezkedni: operatőr lett belőle. Ügyes volt, gyors felfogású és főleg szorgalmas, aki hamar népszerű lett a film világában, és aki szívesen látott munkatárs volt a különböző műhelyekben. Kezdetben az Uher filmgyárnál dolgozott, majd az akkor alakult Corvin filmgyárhoz szerződött, amelynek csakhamar főoperatőre lett. 1917-től két éven át Korda Sándor csaknem összes filmjét ő fényképezte, ami annak tudható be, hogy a később világhírűvé vált rendező is nagyon meg lehetett elégedve a huszonéves fiatalember ízlésével és stílusával. Közös munkáik csaknem mind elvesztek, egyedül az 1918-ban forgatott *Az aranyember* maradt fenn, amely eredetileg háromrészes monstre produkció volt. A ma látható alkotás az eredetinek évekkel később zanzásított változata csupán, mégis jó képet nyújt kettejük harmonikus munkájáról. Ebből a korszakból származik a *Yamata* című rabszolga történet is, amelyből a közelmúltban került elő egy rövidebb részlet. 1919 novemberében a film bemutatóján Korda már nem lehetett jelen, mert a tanácsköztársaság idején vállalt direktóriumi szereplése miatt letartóztatták. Ezzel Kovács Gusztáv életében is lezárult egy fejezet.

A szorgalmas fiatalember nagyot gondol

1920 áprilisában államellenes izgatás címén őt is bíróság elé állították, és mint volt kommunistát és párttagot néhány hétre őt is bebörtönözték. Ám júliusban váratlanul kiszabadult és újra dolgozhatott. A húszas évek küzdelmes és tökehiányos filmgyártásának

³ Balogh Gyöngyi kiadatlan magyar némafilm-enciklopédiájának kutatási anyagai alapján.

néhány produkciójában még részt vett ugyan, de ekkor már főként Bécsben a Sascha filmgyár foglalkoztatta. 1925-ben végleg hazatért, hogy segíthesse családjának Romániából történő áttelepülését. Ekkor újra feleledni látszott a nemzeti moziipar, ezért Kovács úgy látta jónak, ha párhuzamosan több vállalkozással is kísérletezik. Kibérelte a Pathé, majd a Hunnia filmlabort, végül Goldstein Leó, a Rapid laboratórium tulajdonosa megbízta, hogy szervezze újjá műhelyét. Az agilis fiatalember munkáját itt is siker koronázta, és a sok munka eredményeként egy kis tőkére is szert tett. 1926-ban végül nagyot gondolt, és megalapította saját filmlaboratóriumát, amely néhány évvel később a magyar filmgyártás legnagyobb és legfelszereltebb utómunkaműhelyévé fejlődött. Kovács eleinte az akkori-ban felszámolás alatt álló Corvin filmgyár elhanyagolt laboratóriumát bérelte ki, majd 1927. január 1-jén Faludi Sándorral társulva létre hozta a Kovács és Faludi Filmlaboratórium Kft.-t. Hatalmas pénzt és energiát fektettek abba, hogy az elavult és alapvetően némafilmtechnikára berendezett laboratóriumot korszerűsítsék és alkalmassá tegyék a hamarosan megszólaló kópiák kidolgozására és sokszorosítására. Kovács a tudását, Faludi a tőkéjét vitte a vállalkozásba, amely csakhamar a legnagyobb és legerősebb ilyen jellegű műhely lett az országban. A laboratórium tőzsomszédságában működő Hunnia Filmgyár műtermeinek csaknem összes produkcióját itt hívták, „fényelték”, másolták, feliratozták. Szoros kapcsolatban álltak francia, angol és német gépgyárakkal, filmvállalatokkal, így 1930-ig fokozatosan modernizálták is a laboratóriumot, amely ekkor még elsősorban a némafilmek feliratainak magyarítási munkáiból tartotta fenn magát. Az előrelátásnak meg is lett az eredménye, mert 1931 tavaszán a cég már felkészülten várta a megindulás előtt álló hangosfilmgyártást. A vállalat nagyszabású átalakítása során csaknem az összes helyiséget átépítették. Beszereztek új hívó- és szárítógépeket, átalakították a hűtő- és fűtőberendezéseket, így a napi filmtermelést 5-8000 méterre tudták növelni. Mindezt 10-15 alkalmazottal, akik őszinte tiszteletet éreztek a mindig elegáns, szigorú, de emberséges igazgatójuk iránt. A vállalkozás nemzetközi megítélésére jellemző, hogy a Budapesten dolgozó külföldi produkciók is itt dolgoztatták ki negatívjaikat és készítették el a szükséges kópiákat. A vállalat eredményeit hamar elismerték Berlinben, Párizsban és egész Európában.

A szakmában csak „KO-FA” néven ismert laboratórium megalakulása után nem sokkal rövidebb-hosszabb filmek gyártásába is belefogott, sőt Kovács 1929 táján egy rövid bohózat⁴ erejéig a filmrendezéssel is megpróbálkozott. A laboratórium filmgyárként több tucat reklámfilmlet is készített, sőt 1928-ban *Tessék figyelni!* című, állandó hirdetés-sorozattal jelentkezett a mozikban. 1930-ban tökéletesítve egy magyar hangosfilm-szabaldalmat idehaza elsőként fogtak hozzá nagyobb lélegzetű fikciós filmek gyártásához. Nemcsak gyártói, de producerei is voltak az első magyar hangosfilmeknek, amelyek zajszigetelt felvételére a Hunnia műtermei akkor még nem voltak alkalmasak, így *Füst, avagy a négy jómadár* című produkciójukkal kerek egy évvel megelőzték az első magyar hangosfilmként nyilvántartott *Kék bálványt*.

⁴ *A jól sikerült uzsonna*, melynek főcíme és első 5 perce fennmaradt, máig talány a filmtörténészek számára, mivel semmilyen, a produkcióval kapcsolatos egyéb dokumentumot nem sikerült eddig találni.

Néhány év múlva a Kovács és Faludi Labor Kelet-Európa legmodernebb francia gépekkel felszerelt üzeme lett. Napi teljesítménye kb. 20 000 méter, évi nyersanyagszükséglete évi 1,5 millió méter film volt. Kovács Gusztáv saját szabadalmait vitte az egyre sikeresebb vállalkozásba: több szinkronizáló berendezést, felirat-benyomót és negatív vágógépet. Ezek annyira jól használható eszközök voltak, hogy hamarosan vásárolt belőlük több francia, német, svájci, svéd laboratórium, valamint a Balkán szinte összes hasonló vállalkozása. 1937-ben a műhely berendezkedett a vidéki forgalmazás megkönnyítésére kifejlesztett 16 milliméteres keskenyfilmek kidolgozására, gyártására, és a professzionális normálfilmekről való redukálásra is, aminek nemcsak a forgalmazók, de az akkor születő filmoktatás is nagy hasznát vette.

A laboratórium és az egész vállalat technikai vezetését Kovács Gusztáv végezte, míg az adminisztráció Faludi Sándor feladata volt. Tíz éve prosperált már a társak közötti gyümölcsöző együttműködés, amikor a fajvédelmi törvények arra kényszerítették őket, hogy szerződésüket és társas viszonyukat felbontsák. Faludi Sándor 1941 decemberében megvált a cégtől, amely azután ebben a formájában meg is szűnt. Kovács a cégbíróság döntése alapján 265 000 pengőért megvásárolta társa részét, és egyedül vezette tovább a céget, egy ideig még „Kovács és Faludi Filmlaboratórium Kft. utóda Kovács Gusztáv Filmlaboratórium” néven. Egy évvel később aztán ezt is megváltoztatta, és *Kovács Gusztáv Filmlaboratórium* néven jegyezte be cégét, amikor megálmodta azt új helyén, még mindig a Hunnia Filmgyár közvetlen közelében. A Gyarmat utca 27. alatt romosan, de még ma is álló háromszintes épületről részletes információkkal és látványtervvvel szolgált 1942 decemberében a legnagyobb filmes szaklap.⁵ A szintenként közölt alaprajz tanúsága szerint a munkahelyeket úgy osztották el, hogy azok a filmmel való tevékenységsorozat logikus sorrendjét racionálisan kövessék. A rajzokból az is kiderül, hogy mindenfajta utómunkát felkészülten tudott elvégezni az új, tágas intézmény. A földszinten történt a filmmásolás, hívás és szárítás, az első emeleten irodák, adminisztráció, telefonközpont kaptak helyet, valamint egy 34 férőhelyes házivetítő. Ezen az emeleten volt még a vegyszerraktár, a felirat-bejelölő helyiség, a lehallgatószoza, valamint a szinkron- és trükkműterem, ahol a filmfőcímek és „Vorspannok” készültek. A második emeleten a keskenyfilm-üzem kapott helyet redukálógépekkel, vágószobákkal és külön erre a filmméretre kialakított vetítőteremmel. A nagykapacitású filmraktár is itt helyezkedett el, amelynek munkáját az épületben működő két különálló teherlift segítette. A teljes épületben önszabályozós klímarendszer működött, ami akkor egyedülálló volt a szakmában. Amikor Kovács az új laboratóriumát egy évvel később, 1943 decemberében a szakmai közönség előtt bemutatta, büszkén számolt be vállalata működésének 16 évről, amely idő alatt kb. 170 magyar, 30 német, 6 francia játékfilm, valamint 60 kultúrfilm labor-munkáit készítette el, vagyis 20 millió méternél is több film futott le addig hívógépein. Az új filmlaboratórium ekkor 86 munkást és 12 tisztviselőt foglalkoztatott. A későbbi korok laboratóriumi szakembereinek legnagyobb része itt, ezekben az üzemekben tanulta ki a szakmát és biztosította a háború utáni szakma létezését.

⁵ *Látogatás Közép-Keleteurópa legmodernebb filmlaboratóriumában Budapesten, Magyar Film 1942/48., 53-55.*

Kovács Gusztáv eközben a társadalmi ranglétrán is szépen haladt előre. 1939 tavaszától sokak mellett a Színház és Filmművészeti Kamara filmművészeti főosztályának művészeti ügyvezetője lett. Ebben a minőségében támadta meg nyilvánosan egy alkalommal a konkurens Magyar Filmiroda érdekeit képviselő Kozma Miklóst, aki az Új Magyarország hasábjain kifogásolta a Hunnia Filmgyár egyik üzleti döntését. A röpirat kissé túl éles hangúra sikeredett, amivel nem tett jót cége reputációjának. „Kovács Gusztáv röpirata nem vitte előbbre a magyar filmgyártás ügyét és reméljük, hogy ez a hang, ez az irányzat egyedülálló marad szakmánk közéletében” – írta kirohanásáról a Filmkamara hivatalos lapja.⁶ Az ügyből azonban nem kavarodott nagy vihar, és Kovács szakmai tekintélye továbbra is megingathatatlanak bizonyult. 1943 októberében Budapest székesfőváros váratlanul törvényhatósági bizottságának tagjai sorába hívta. Ebbéli hivatalos tevékenységéről csupán egy 1944. áprilisi felszólalása ismeretes, amikor a háború miatt veszélybe került üzemek ügyében tesz javaslatot, illetve egy, a zsidó tulajdonban lévő tűzifa kereskedő cégeket korlátozó akkor kibocsátott rendelkezést véleményez.⁷

Családi élete példás volt. 1927. augusztus 6-án nősült, felesége korábban elhunyt József bátyjának özvegye volt, aki három lánnyal ajándékozta meg: 1928-ban Ágnessel, két évvel később Évával, 1936-ban pedig Szilviával. Csendesen éltek zuglói kertesházukban, és nem is sejtették, milyen szörnyű megpróbáltatás vár még rájuk.

Az elüldözött alapító

A német megszállás és a nyilasok rémuralma sok mindent tönkretett Kovács Gusztáv filmlaboratóriumában, amely adottságaival és modern berendezéseivel olyan volt, mintha csak háborúra tervezték volna. Pincéjében berendezett elegáns, légkondicionált házivetítője sokak életét mentette meg, akik biztonságos és kényelmes óvóhelyként használhatták azt családjukkal együtt, hiszen a labor saját áramfejlesztő-berendezéssel és jelentős ivóvízkészlettel rendelkezett. Itt élte át az ostromot Kovács Gusztáv és sok más laboratóriumi alkalmazott, valamint üldözött ember is. 1944 végén leállt minden munka a szomszédos filmgyárban, így a labor sem dolgozott már. Mivel azonban Zugló korábban szabadult fel, mint a város belseje, ide már január elején bejött a Vörös Hadsereg, a zuglói üzemekben lassan megindult az élet is. A kifosztott laboratóriumban két évig átmeneti állapotok uralkodtak. A háború után felosztották a pártok között a filmgyárakat, egyedül a hatalmasra nőtt és a Hunnia életében kulcsszerepet betöltő laboratóriumot nem tudták megszerezni, mivel az sosem volt állami tulajdonban. Egyetlen lehetőségként kínálkozott az, ha valamilyen módon likvidálják a tulajdonost. Kovácsot ezért már 1946 augusztusában bíróság elé állították és nevetséges koholmányok alapján hat év börtönre ítélték. A vád az volt ellene, hogy „vállalatánál kiszolgált a németeket és

⁶ *Kovács Gusztáv röpirata*, Magyar Film 1939/24. (1939. július 29.), 6.

⁷ Magyar Országos Tudósító 1944. április 1., 1–2.

filmmásolásokat végzett az Ufa és a Tobis német filmgyárak részére”.⁸ A család teljesen összeomlott, nem volt többé semmilyen befolyásuk a gyár életébe.

Míg a családfő börtönben ült, feleségét és gyermekeit emberséges laboránsok bújtatták az állandó zaklatások és házkutatások elől. Egy napon azonban megjelent a börtönben egy szovjet forgatócsoport, és név szerint kikérték Kovácsot, akit azután a Hofherr-Schranz-Clayton Gépgyár telepére vittek, ahol operatorként kellett dolgoznia. Hogy pontosan mi volt a feladata, nem tudni, de ennek a pillanatnyi szabadságnak köszönhetően alkalma nyílt végre ügyvédjével érintkezni, akinek útján megfellebbezte az ítéletet. A népbíróság ekkor kénytelen volt újratárgyalni az ügyet és másfél évre csökkenteni a büntetést. Kovács ezt követően a perújrafelvételét kérte, aminek eredményeképpen a bíróság hosszas huzavona után „meghallgatta a bejelentett tanúkat s ennek alapján megállapította, hogy Kovács Gusztáv csupán bér munkát végzett filmtechnikai laboratóriumában s ő volt az első, aki a második világháború előtt orosz filmek behozatalát szorgalmazta, ezt azonban a háború megkezdése megakadályozta. A népbíróság így Kovács Gusztávot bűncselekményhiányában felmentette az ellene emelt vádak alól.”⁹

Meggyötörtén és megtörtén szabadult 1947 novemberében. Az államosítás küszöbén neki és karrierjének mindegy volt már. Míg ő börtönben ült, a párt delegálta megbízható káderek sorra váltották egymást az igazgatói székben. A család emlékezete szerint az egyik első ilyen laborvezető Kovács korábbi sofőrje volt, akit annyira megviselt a túlzott bizalom, hogy nem tudott vele mit kezdeni és inkább a halálba menekült. Egykori társának szerepe nem ismert Kovács Gusztáv kálváriájában, de az tény, hogy a közben átnevezett „Szivárvány Laboratórium” kereskedelmi igazgatója 1946-ban Faludi Sándor volt. Ő és az új műszaki igazgató, Volkmayer Antal vezényelték le hónapokkal később az összes többi magánlaboratórium beolvasztását az akkor megszülető Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalatba, aminek során államosítottak minden felszerelést, gépet, berendezést, találmányt. Az 53 éves volt igazgatónak élete közben egyre kilátástalanabbá vált. A folyamatos zaklatások miatt súlyos döntést kellett hoznia: elhatározta, hogy titokban elhagyja Magyarországot. Mivel családját nem tudta a határon átcsempészni, ezért gondoskodva azok biztonságáról, elvált a feleségétől, hogy azt a látszatot keltse, családjá már nem tartozik hozzá. Először Bécsben próbált szerencsét, ahol az amerikai MOPEX vállalat számára üzembe helyezte saját konstrukciójú feliratbenyomó gépét. Ezután a Wien Filmhez került, amelynek laboratóriumát vezette, azonban egy idő múlva már Ausztriában sem érezte magát biztonságban. Elhatározta, hogy Európát is elhagyja. 1950 őszén időközben Bécsbe kiszökött lányával, Ágnessel együtt kivándorolt Ausztráliába, míg a felesége és két másik lánya a vasfüggöny mögött maradtak. A család kettészakadt.

Kovács Gusztáv a kivándorló hajóútról és az Anna Salen fedélzetén töltött hosszú hetekről Arriflex kamerájával 35 mm-es riportfilmet készített, amely ily módon az egyedüli mozgóképes dokumentum a II. világháború utáni ausztráliai emigrációról. Melbourne-ben letelepedve az ottani egyetlen filmlaboratóriumban, a Herschellsnél helyezkedett el. Fény-

⁸ Magyar Országos Tudósító 1947. november 28.

⁹ Uo.

megadóként dolgozott bő tíz éven át, 1964-ig, amikor a cég megszűnt és ő a hetvenhez közeledvén nyugdíjba vonult. Talán nem is tudta, hogy ugyanebben az évben Budapesten is bezárta kapuit az egykori Kovács és Faludi Laboratórium, amelynek még használható felszereléseit új kulturális koncepció keretében vadonatúj, hatalmas épületbe költöztették át a Budakeszi útra.

Az utolsó álmom

1966-ban elhatározta, hogy hazatér Magyarországra és végleg letelepedik felesége és lányai körében. Ágnes ekkor már családanya volt, aki kisgyermekével nem vállalta az utazást Budapestre, így Kovács Gusztáv a nyár elején egyedül vágott neki a nagy útnak. Nem tudta, mi vár rá otthon. Felesége és lányai mindennapjairól azokból a levelekből értesült, amit majd húsz éven át szorgalmasan küldözgettek egymásnak. Tudta, hogy a háború után Éva lett a családfenntartó, aki egy illatszerboltban vállalt állást. Húga még iskolába járt, de apja „nagyfőkés” múltja miatt nővérével együtt ő sem számíthatott továbbtanulási lehetőségekre. Éva kevéske fizetését Uzsoki utcai házuk szobakiadásából és a villa garázsának bérbeadásából egészítették ki. 1952-től Szilvia is munkába állt és egy bankban gépirónóként dolgozott. Így érkezett el az 1956-os forradalom, amely túlságosan rövid volt ahhoz, hogy a nagy találkozást a világ másik feléről meg lehessen szervezni. Éva különben is betegen feküdt otthon, ami lehetetlenné tette volna az utazást. A forradalmat leverték és visszaálltak a régi hétköznapiak, amiben az volt az egyedül örömteli, hogy végre megszűntek az értelmetlen éjszakai zaklatások és házkutatások. Így érkezett el 1966 nyara, amikor közel húsz év után újra találkozhatott férj és feleség, apa és lánya. A várakozás és tervezgetés izgalmát azonban csalódás váltotta fel. Az eltelt idő túlságosan sok volt ahhoz, hogy feleségével ott tudják folytatni, ahol 1948-ban abbahagyták. Ennyi idő után már nem nagyon tudtak mit kezdeni egymással. A letelepedés sem tűnt egyszerű feladatnak. Akárhogy szeretne volna, Kovács nem kapta meg a szükséges papírokat, sőt a hosszúra nyúlt látogatást is időről időre meg kellett szakítania és kiutaznia Bécsbe, hogy újra beléphessen az országba, amikor a tartózkodási engedélye lejár. Régi kollégái közül is kevesen merték felkeresni. Egyedül laboratóriumának régi hűségese alkalmazottja, Langmár Béla operatőr és unokaöccse, Farkas Zoltán filmrendező-vágó voltak azok, akikkel sokat találkozott azokban a napokban. De az új laboratórium vagy a régi épületek meglátogatását ők sem javasolták neki. Mindenkit nagyon megviselt ez a találkozás. Amikor a család újra elvált egymástól, már nyilvánvaló volt mindenki számára, hogy Kovács Gusztávnak nem sikerül visszatérnie Magyarországra. A hatalom még mindig ellenségként kezeli, akit nem részesít a hazatelepülés kegyében sem.

A család sohasem egyesülhetett többé. Végérvényesen elszakadtak egymástól, aminek minden bizonnyal része volt Kovács nem sokkal később bekövetkezett halálában is. Ez után már csak 1975-ben találkozhattak újra azok, akik életben maradtak: felesége és két lánya, mivel 1971-ben Éva is elhunyt. Kovács Gusztáv 1969. szeptember 21-én halt meg távol hazájától, amit annyira szeretett, és amiért annyi áldozatot hozott. Sírján ma angol nyelvű bronztábla hirdeti: „A magyar filmipar egyik megalapítója volt”.